

MEVLÂNÂ'NIN MESNEVÎ'SİNDE EDEB VE İNSAN

Yrd. Doç. Dr. Neclâ PEKOLCAY

İnsanların yetişiş tarzlarının onların hayat safhalarında yer-yer izlerini görmek mümkündür. Fakat, bir insan yaşadığı dönemler içinde birbirinden farklı olumlu te'sirler almış ve bunlar mezcolarak kişiye üstün bir şahsiyet kazandırmışsa, bu izlerin tâkibi güçleşmekte, şahsiyetin bütünlüğü içinde kaybolup gitmektedir. Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî bu şahsiyetlerin en önde gelenlerindedir; çünkü o ulemâdan bir âileye mensuptu ve bu âile çevresi yetişişine müessir olmuştu. Daha sonra esaslı bir tahsil görmüş, birçok âlim ve âriften istifâde etmeyi bilmişti. İlim tahsilini de ölünceye kadar sürdürmüştü. Edeb kelimesi Türkçe'de, insan hayatı boyunca, «iyi terbiye, usluluk, nâziklik, zarıflık» mânalarında kullanılagelmiştir. Mevlânâ Hz. edepli olma vasfını yukarıdaki mânâlar içinde ve sırasıyla kazandıktan sonra, kazandırmasını edeb-i kelâm içinde gerçekleştirmiştir ki, Mesnevi-i mânevî bu yoldaki eserlerinin en üstünüdür, inancındayım.

Mevlânâ, insanı edepten ayrı düşünemez; çünkü onun nazarında insan, yaradılışının gayesini bilen insan-ı kâmilidir. Böyle bir insan mânâ ikliminin Mevlânâ gibi pâdişâhıdır.

Kıssadan hisse terbiye metodu içinde ekseriyetle benimsenmiş bir sistemdir. Mevlânâ'nın Mesnevi'sinde bu sistemin mevcüdiyetinden bahsedilebilir ise de, Mesnevi'nin böyle basit bir vasıflandırma içine sokulması mümkün değildir. Çünkü bu muazzam eserde hikâyelerin konuları ve aradaki fıkralar kıssadan hisse çıkarmada ancak beşerî yaklaşım için birer vâsıtaadır. Beşerî tedâilere dayanan eser, bütün insanlığı acılar ve sevinçler etrafında birleştirmek durumundadır.

Kâmil insanlar arasındaki yaklaşım için tasavvufî remizlerden de faydalanan mutasavvıf şâir Mevlânâ bunları genişliğine ve derinliğine işlemektedir; inkâr kabul etmez delillerle de karşımıza çıkarmaktadır. Meselâ Mesnevi'de, tasavvufî mânâyla da yorumlayabileceğimiz zıt ve çift unsurlar mevcuttur. Gece ve gündüz dünyâ-

nın mevcudiyetine yarayan iki zıt unsur olduğu gibi, Mesnevî'deki zıt unsurlar da Mesnevî'yi bütünleştirmektedir. Mevlânâ bu esnâda, inkâr kabûl etmez delillerle karşımızdadır.

Eserde, muhâkemeye dayanan kıyas metodu da yer almaktadır ki, burada sual - tecâhül-i ârifâne nev'inden de olsa - mevcuttur.

Ayna-i cânet çirâ gammâz nist-Z'anki jenkâr ez ruheş gammâ nist

«Senin cânının aynası niçin yansıtıcı değildir? Onun yüzünden pas ayrılmış değildir (onun yüzü paslıdır da) de onun için.»

Hakikat ve bilgilerin bilmünâsebe aktarılışı esere ayrı bir kıymet kazandırmaktadır. Meselâ aşağıdaki beyitte hem bir kıyası, hem de bilmünâsebe aktarılışı bulmaktayız :

Hâr der pî süd çünin düşvâr yâb-Hâr der dil çün büved vâ dih cevâb

«Ayağa batan diken bu kadar güç bulunduğu göre, gönüldeki diken nasıl bulunur? Cevap ver!»

Tasavvuftan anlamayan bir kişi bu sözü mâkul bulacaktır. Tasavvuftan şöyle bir anlayan faydalanacaktır. Tasavvufta ileri mertebede bulunan istifâde edecek, daha da ileriye gidecektir.

Kıssalara, âyetlere telmihlerde de, aynı muhâkeme ve kıyaslama yer almaktadır :

Vehm-i Mûsâ bâ heme nûr u hüner-Şüd ezan mahcûb tû bi-per meper

«O kadar mârifet nûru ile berâber (olan) Mûsâ aleyhisselâmın vehmi (Hızır'ın hareketindeki hikmeti anlayamamaktan) mahcub oldu. (O halde) sen kanatsız uçmaya yeltenme.»

Düşünce ve his de, yukarıda bahsettiğim zıt durum içinde belirlenmekte.

Tıfl milerzed ezan niş-i hacam-Mâder-i müşfik deran gam şâdkâm

«Çocuk, hacamat neşteri karşısında titremektedir; müşfik anne ise, o gamdan memnun olmaktadır.»

Burada çocuk acıdan müteessir olmakta, anne ise faydayı düşünmektedir, bu sebeple de memnûn olmaktadır.

Mesnevî :

1. Dünyâ saadetini mânevi rızkı arttırarak, ahlâkı iyileştirerek hazırladığı gibi, aynı yolla Âhiret saadetini de hazırlamaktadır;

2. Az ve veciz konuşmayı öğretmektedir.

Bu eser-i muazzam için :

«Nevâdiri şâmil, parlak makaleleri, âşikâr delilleri hâvî, zâhidlerin yolu, âbidlerin sevinç yeri, elfâzı az, mânâsı çok» diyenler haklıdır; çünkü eser :

1. Allah ilhâmıdır,

2. Bir mürşid-i kâmilin kaleminden çıkmıştır.

Netice olarak :

1. Eser beşerî yaklaşım sağlamaktadır; bunun için de :

a. Hikâye ve fıkra, konulara, kıssadan hisse çıkararak, vâsıtadır.

b. Tasavvufî remizler de zâhiri görenler için vâsıta, bâtını derinlemesine görenler için gayedir.

2. Muhâkeme ve kıyasa dayanarak bilgi vermektedir ve bu bilgiler, münâsebet düşürülerek aktarılmaktadır.

3. Eser zıtlarla bütünleşmektedir.

4. İnsanı sözün özüne vardırabilmektedir.

5. Tebliğ metodları çok defâ birleşik bir durum arz etmektedir.

Burada, Kur'ân-ı Kerim'deki öğretici ve eğitici usûlün ve edebî sanatların İslâmî Türk edebiyâtına dâir eserlerde de yer aldığını hatırlatmakta fayda vardır.